

SOMATIK BIRLIKLARNING BADIY MATNDAGI LINGVOKULTUROLOGIK FUNKSIYALARI**Shamsitdinova Guli Hamza qizi,***Buxoro davlat pedagogika instituti, 2 - kurs magistranti***Annotatsiya:**

Mazkur maqolada somatik birliklarning badiiy matndagi lingvokulturologik funksiyalari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ularning obraz yaratish, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish, ruhiy holatni ifodalash hamda madaniy kod sifatidagi o‘rni keng yoritiladi. Shuningdek, somatik birliklarning stilistik, narrativ va konseptual xususiyatlari izchil ilmiy asosda talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: *somatik birliklar, badiiy matn, lingvokulturologiya, obrazlilik, emotsionallik, konsept, madaniy kod.*

Abstract:

This article provides a theoretical analysis of the linguocultural functions of somatic units in literary texts. It examines their role in character construction, enhancement of emotional and expressive impact, representation of psychological states, and their function as cultural codes. The stylistic, narrative, and conceptual features of somatic units are also consistently interpreted on a scientific basis.

Keywords: *somatic units, literary text, linguoculturology, imagery, emotionality, concept, cultural code.*

Аннотация:

В данной статье проводится теоретический анализ лингвокультурологических функций соматических единиц в художественном тексте. Рассматривается их роль в создании образа, усилении эмоционально-экспрессивности, выражении психологического состояния, а также их функция как культурного кода. Также последовательно освещаются стилистические, нарративные и концептуальные особенности соматических единиц.

Ключевые слова: *соматические единицы, художественный текст, лингвокультурология, образность, эмоциональность, концепт, культурный код.*

Badiiy matn tilining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, unda til birliklari oddiy nominativ vazifadan chiqib, estetik, emotsional va madaniy yuklama bilan namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, somatik birliklar muallif g‘oyasini ochish, obraz yaratish hamda milliy-madaniy dunyoqarashni ifodalashda muhim lingvokulturologik vosita sifatida

namoyon bo‘ladi. Inson tanasi bilan bog‘liq birliklar o‘quvchiga eng yaqin va tushunarli semantik maydon bo‘lgani sababli, ular orqali murakkab ruhiy holatlar va ijtimoiy munosabatlar aniq, jonli va ta‘sirchan tarzda ifodalanadi. Bunday birliklar badiiy tafakkurning tabiiy asosiga aylangan bo‘lib, ular orqali abstrakt tushunchalar konkret obrazlarga ko‘chiriladi.

Somatik birliklar badiiy matnda, avvalo, obraz yaratishning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Badiiy tasvir ko‘pincha tashqi belgilar orqali amalga oshiriladi va bu jarayonda tana a‘zolari, mimika, nigoh hamda jismoniy harakatlar markaziy o‘rin tutadi. Muallif personajning tashqi ko‘rinishini tasvirlash bilan cheklanmay, aynan shu somatik belgilar orqali uning ichki dunyosini ham ochib beradi. Masalan, qo‘llarning titrashi, lablarning qattiq siqilishi yoki nigohning qochishi personajning ruhiy iztirobi, qo‘rquvi yoki ikkilanishini ifodalovchi kuchli vositalardir. Shu tariqa somatik birliklar tashqi va ichki tasvimi birlashtirib, obrazning yaxlitligini ta‘minlaydi.

Somatik birliklarning yana bir muhim jihati ularning emotsional-ekspressiv funksiyasida namoyon bo‘ladi. Badiiy matnda hissiy ta‘sirni kuchaytirish muhim vazifalardan biri bo‘lib, bu jarayonda tana bilan bog‘liq ifodalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat voqelikni tasvirlaydi, balki muayyan emotsional bahoni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, sovuq qo‘llar, titrayotgan barmoqlar yoki sovuq nigoh kabi ifodalar o‘quvchida bevosita hissiy reaksiya uyg‘otadi. Ruhiy holatni bevosita izohlashdan ko‘ra, uni tana orqali ifodalash yuqori estetik samaradorlikka ega bo‘lib, o‘quvchini matn ichiga chuqurroq jalb etadi. Natijada o‘quvchi voqeani nafaqat tushunadi, balki uni his qiladi.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan somatik birliklar inson va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aks ettiradi. **Tana** bilan bog‘liq ifodalar jamiyatda shakllangan qadriyatlar, stereotiplar va axloqiy me‘yorlarning til orqali ifodalanishidir. Har bir madaniyatda ma‘lum tana harakatlari yoki holatlar muayyan ma‘nolar bilan bog‘lanadi. Masalan, tik qarash jasorat yoki ochiqlik belgisi sifatida talqin qilinishi mumkin bo‘lsa, pastga qarash itoat yoki uyatchanlik belgisi sifatida qabul qilinadi. Shu jihatdan somatik birliklar madaniy kod vazifasini bajarib, milliy mentalitetni ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi.

Somatik birliklarning metaforik va ramziy qo‘llanilishi ularning lingvokulturologik ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Badiiy matnda tana a‘zolari ko‘pincha abstrakt tushunchalarni ifodalash vositasiga aylanadi. **Yurak** sevgi va samimiyat, ko‘z idrok va haqiqat, qo‘l esa mehnat va mas‘uliyat ramzi sifatida qo‘llanadi. Bunday ramziy ma‘nolar madaniy tajriba asosida shakllangan bo‘lib, o‘quvchi ongida tez va oson anglashiladi. Natijada badiiy matnning obrazliligi va estetik ta‘siri sezilarli darajada ortadi.

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan qaralganda, inson tafakkuri tana tajribasiga asoslanadi. Inson dunyoni avvalo o‘z jismoniy tajribasi orqali idrok etadi va bu tajriba til birliklarida aks etadi. Shu sababli somatik birliklar badiiy matnda konseptual tafakkurning lingvistik ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Tana konsepti orqali insonning ichki dunyosi, ijtimoiy munosabatlari va borliqni idrok etish shakllari ifodalanadi. Bu esa somatik birliklarning nafaqat lingvistik, balki kognitiv ahamiyatga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Somatik birliklar stilistik jihatdan ham badiiy matnning muhim komponenti hisoblanadi. Ular matnning ekspressivligini oshirib, tasvirning jonli va ta’sirchan bo‘lishini ta’minlaydi. Ayniqsa, somatik birliklarning ikoniklik xususiyati, ya’ni ular tasvirlayotgan holatni bevosita “ko‘rsatish” qobiliyati badiiy nutqda alohida ahamiyat kasb etadi. Bu holat “ko‘rsatish” effekti orqali o‘quvchini voqea ichiga jalb etadi va matnni jonlantiradi. Shuningdek, tana harakatlari va mimika tasvirlari matnga dinamiklik bag‘ishlab, uning dramatik ta’sirini kuchaytiradi.

Somatik birliklar muallifning individual uslubini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Har bir yozuvchi tana tasviriga o‘ziga xos yondashadi, bu esa uning estetik qarashlari va badiiy strategiyasini aks ettiradi. Ayrim mualliflar somatik birliklardan minimal darajada foydalansa, boshqalari ularni asosiy tasviriy vositaga aylantiradi. Shu sababli somatik birliklarning qo‘llanish xususiyatlari muallif uslubini aniqlashda muhim ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qiladi.

Badiiy matnda somatik birliklar narrativ funksiyani ham bajaradi. Personajning jismoniy holati va tana reaksiyalari voqealar rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Qo‘rquv, hayajon yoki charchoq kabi holatlarning tana orqali ifodalanishi syujetning ichki mexanizmini tashkil etadi. Tana orqali berilgan psixologik signallar voqealarning ichki sabablarini ochib beradi va syujet dinamikasini belgilaydi.

Shu bilan birga, somatik birliklar orqali badiiy matnda ijtimoiy va gender munosabatlar ham ifodalanadi. Erkak va ayol tanasining tasviri, ularning jismoniy reaksiyalariga berilgan baho madaniy stereotiplarni aks ettiradi. Tana tasviri orqali jamiyatdagi ijtimoiy mavqe, tengsizlik yoki idealizatsiya jarayonlari bilvosita yoritiladi. Masalan, tik qaddi-qomat ishonch va yuqori mavqeni bildirsa, bukilgan yelka yoki sust harakatlar ijtimoiy bosim va past mavqening belgisi sifatida talqin qilinadi.

Somatik birliklar badiiy vaqt va makonni ifodalashda ham muhim rol o‘ynaydi. Tananing qarishi, charchashi yoki zaiflashuvi vaqt o‘tishini ko‘rsatsa, turli makonlarda tana reaksiyalarining o‘zgarishi muhitning madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Shu tariqa tana badiiy makon va vaqtning faol ifodalovchisiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, somatik birliklar badiiy matnda ko‘p funksiyali lingvokulurologik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ular obraz yaratish, ruhiy holatni ifodalash, emotsional-

ekspressiv ta'sirni kuchaytirish hamda madaniy va ramziy ma'nolarni yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ular matnning stilistik boyligini oshirib, o'quvchiga kuchli estetik ta'sir ko'rsatadi. Somatik birliklarning nazariy jihatdan o'rganilishi badiiy matnni chuqurroq anglash va lingvokulturologik tahlilni rivojlantirish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. — Moskva: Akademiya, 2001.
2. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik asoslari. — Toshkent: Fan, 2006.
3. Telia V.N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty. — Moskva: Shkola “Yazyki russkoy kultury”, 1996.
4. Stepanov Yu.S. Konstanty: Slovar russkoy kultury. — Moskva: Akademicheskij proekt, 2004.
5. Vinogradov V.V. O yazyke khudozhestvennoy literatury. — Moskva: Nauka, 1971.
6. Leech G., Short M. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. — London: Longman, 1981.
7. Lotman Yu.M. Semiotika kultury i ponyatie teksta. — Tallinn: Aleksandra, 1992.
8. Yo‘ldoshev B. Badiiy matn lingvistikasi. — Toshkent: Fan, 2008.